

Beogradski sastanak
Konferencije o
evropskoj sigurnosti i suradnji

Radovan Vukadinović

Konferencija o evropskoj sigurnosti i suradnji još od 1972. godine postala je institucionalizirani proces pregovaranja 35 država i, bez obzira na stanovite prekide, očigledno je da se novim fazama nadopunjuje to jedinstveno kretanje u pravcu traženja novih odnosa. Beogradski sastanak Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji, promatra li se u tom kontekstu, značio je važnu stanicu u daljnjem nizu susreta i imao je čitav niz oznaka karakterističnih i za prijašnje skupove. Ovog puta nije se radilo o nekim novim specifičnim obilježjima skupa ili pak procesa pregovaranja, već više o nastojanju da se na osnovi izgrađenih i prihvaćenih načela procedure analizira što je postignuto nakon Helsinkija i da se istodobno ispitaju mogućnosti razvijanja novih oblika zajedničkog djelovanja.¹

No, već pripremni dio sastanka tzv. Beograd 1, pokazao je da se ni proces pregovaranja o evropskoj sigurnosti i suradnji ne može izuzeti iz općih tokova međunarodnih odnosa i da svaka promjena u međunarodnim odnosima mora nužno utjecati, bilo u formalnom ili u sadržajnom pogledu, na procese koji su već davno započeli u Evropi.² Stoga se već tada moglo pretpostaviti da Beograd 2, odnosno daljnja faza pregovaranja, neće ići lako, niti da će se u njoj zabilježiti neki posebno značajni rezultati koji bi po svom sadržaju mogli biti iznad teksta dokumenta iz Helsinkija.

¹ Detaljnije o Konferenciji o evropskoj sigurnosti i suradnji vidi:

Sicherheit und Zusammenarbeit In Europa (KSZE), Analyse und Dokumentation, Köln 1973.

Evropskaja bezopasnost i sotrudničestvo: predposylki, problemy, perspektivy, Moskva 1976.

Conference on Security and Co-operation in Europe: A Polish View, Warsaw 1976.

R. Vukadinović, *Evropska sigurnost i suradnja*, Zagreb 1977.

R. Neagu, *European Security: A Romanian Point of View*, Bucarest 1977.

Lj. Aćimović, *Problemi bezbednosti i suradnje u Evropi*, Beograd 1978.

²

V. Bilandžić, Lj. Aćimović, *Beogradski sastanak: Konferencija o evropskoj bezbednosti i suradnji*, Međunarodni problemi 1978. br. 1. str. 13—14.

Nakon pripremnog dijela uslijedila je druga faza pregovaranja³ koja je trajala, kako su to izračunali neki precizni analitičari, više od dva i pol mjeseca. Za to vrijeme održano je 225 radnih sjednica u plenumu i u pet radnih komisija. Kroz dvorane impozantnog Centra Sava prošlo je u tom razdoblju nekoliko stotina diplomata iz 35 zemalja.⁴ Slijedilo je pripremanje završnog dokumenta. Sada, nakon što su sređeni opći dojmovi i obavljene prve analize završnog posla, prave se i pokušaji da se izvrši šira bilanca koja bi pokazala dokle se došlo i u kojoj mjeri daljnji koraci mogu dati pozitivan doprinos razvoju sigurnosti i suradnje na evropskom tlu.

Pesimistički orijetirani promatrači ukupnih evropskih kretanja mogu primijetiti da se nakon Helsinkija nije otišlo dalje, te da je Helsinki bio vjerojatno vrhunac dogovaranja, koji će i u budućnosti biti teško prevladati. Na polju vojno-političkih mjera pregovaranje teče drugim smjerovima, kao i prije, a super-države su posebno zainteresirane da se zadrže njihovi blokovski mehanizmi specifičnog pregovaranja. Na polju suradnje stvari se razvijaju svojom internom logikom u kojoj je sve evidentnije da se Zapadna Evropa pojavljuje kao veliki davalac kredita i tehnologije, dok Istok ima stalnih problema s pronalaženjem mogućnosti otplate i povećanjem opsega svog izvoza na Zapad. Na planu tzv. humanitarnih kontakata došlo je do povećanja dodira, posebno u relacijama Istok-Zapad, ali je to i dalje vrlo daleko od onoga što bi htjele neke zapadne države, te vjerojatno do tzv. pune i slobodne cirkulacije ljudi, informacija i ideja neće ni doći. Ako se tome doda Sredozemlje, moguće je konstatirati da se o njemu pregovaralo i da je postignut određeni korak naprijed ali da istodobno glavne sile nemaju velikog interesa za poduzimanje radikalnih zahvata u tom dijelu svijeta, gdje se na određen način ukrštaju njihovi posebni interesi. I na kraju, pitanje kontinuiteta može se u ovakvom pogledu promatrati kao težnja ovih zemalja da se nastavi s pregovaranjem, ali uz malo namjere da se traže konkretni novi putovi sporazumijevanja.

Takvoj pesimističkoj slici, koja se uostalom može sresti u različitim sredinama i izvorima informiranja, svakako da je u velikoj mjeri pridonije-

3
Završni dokument precizirao je zadaće beogradskog sastanka, odnosno multilateralog nastavka Konferencije u pravcu »a) vršenja temeljite razmjene mišljenja kako o provođenju u život odredbi Završnog akta i izvršavanjem zadataka koje je odredila Konferencija, tako i u kontekstu pitanja kojima se ona bavila, o produživanju svojih međusobnih odnosa, poboljšanju sigurnosti i razvijanju suradnje u Evropi i o razvoju procesa popuštanja zategnutosti u budućnosti, b) organiziranjem u tu svrhu sastanaka svojih predstavnika počinjući sastankom na nivou predstavnika koje imenuje ministar vanjskih poslova. Taj će sastanak utvr-

diti odgovarajuće modalitete za održavanje drugih sastanaka koji bi mogli uključiti nove slične sastanke i mogućnosti održavanja nove Konferencije.«

Završni dokument, Beograd 1975. str. 69

4

Beogradski sastanak KESS-a radio je u tri faze:

prva, koja je trajala od 15. lipnja do 5. srpnja 1977;

druga od 4. listopada do 22. prosinca 1977; treća faza od 17. siječnja do 9. ožujka 1978.

Ne računajući prekide među pojedinim fazama, KESS je trajao gotovo devet mjeseci.

lo opće stanje međunarodnih odnosa koji su na neki način krenuli u drugom pravcu, otvarajući mogućnost za izvođenje sličnih zaključaka.

No, odmah treba napomenuti da procesi koji imaju veći broj međunarodnih aktera nikada nisu tekli glatko, te da se u svakoj fazi međunarodnog pregovaranja mogu naći različiti elementi koji usporavaju i otežavaju daljnje kretanje. To, međutim, ne znači da se istog trenutka može primijeniti i negativno određenje za sve oblike i sadržaje. A kako se u procesu evropskog pregovaranja nalaze kao aktivni sudionici 35 država različitih po svojoj veličini, vojnoj snazi, društveno-političkoj opredijeljenosti, ekonomskom potencijalu i vanjskopolitičkoj djelatnosti, razumljivo je da i taj trenutno najveći evropski dijalog ne može teći bez zastoja i da se u stanovitim fazama, u ovisnosti od općih kretanja na međunarodnom planu, može tražiti pozitivna i negativna obilježja.⁵

S druge strane, prije nego što pokušamo odgovoriti na pitanje što je i koliko postignuto u fazi debata i iznošenja prijedloga, treba odmah napomenuti da je svaki proces međunarodnog pregovaranja već sam po sebi pozitivan⁶ i da je u praktičnom smislu nadopuna detantu, koji istodobno već godinama u evropskoj sigurnosti i suradnji dobiva svoju najširu potvrdu i stvarnu materijalizaciju.⁷ Zbog toga i te globalno pesimističke ocjene treba nadopuniti ovakvim globalnim viđenjem svijeta i suvremenih međunarodnih odnosa u kojima evropska sigurnost i suradnja, bez obzira na trenutačno uspješnu ili manje uspješnu artikuliranost, ima vrlo istaknuto mjesto.

1. Međunarodni uvjeti i polazne pozicije

U vrlo dinamičnoj međunarodnoj sredini, gdje su procesi promjena vrlo brzi i brojni, dvije godine nakon potpisivanja Završnog dokumenta iz Helsinkija mnogo se toga promijenilo. Najprije, u dijelu vodećih zemalja došlo je do promjena šefova država, što nije moglo ostati bez posljedica na provođenje njihove vanjske politike. Krizni poremećaji zahvatili su i neke zemlje koje su u prvoj fazi bile pošteđene, a stanovita interna kretanja također su zaoštrila položaj pojedinih zemalja u međunarodnim odnosima.

Osim toga, na vrhu međunarodne politike, gdje još uvijek mnogo toga ovisi o akciji dviju super-država, došlo je također do znatnog mijenjanja odnosa i traženja novih formi akcije, prvenstveno uz vođenje računa o naporima za stvaranjem tzv. jednostranih prednosti.

Za razliku od Nixonove politike razvijenog dijaloga, koju su mnogi

5

O međunarodnim odnosima uoči održavanja beogradskog KESS-a vidi R. Vukadinović, *Evropska sigurnost i suradnja: Realnost i očekivanja od skupa u Beogradu*, Socijalizam 1977. br. 6. str. 1088—1110.

6

M. Dobrosielski, *Belgrad 77*, Warszawa 1978. str. 22.

7

R. Vukadinović, *Détent — sadržaj i perspektive*, Socijalizam, 1977. br. 11. str. 1928—1943.

promatrači međunarodnih zbivanja identificirali s detantom, Carterova administracija je usporila razvoj odnosa sa Sovjetskim Savezom, ističući da to nije primarno pitanje američke vanjske politike. Od brojnih sovjetsko-američkih sporazuma kojima su zahvaćana politička, ekonomska, znanstvena, kulturna i ostala područja dvostrane suradnje u prvoj fazi Carterovog djelovanja malo se toga izvršavalo, što je svakako moralo usporiti opći razvoj na liniji Moskva-Washington.

Pridržavajući stav da je potrebno razvijati široke odnose sa svim zemljama, Carterova ekipa ne samo da je smanjila kontakte sa Sovjetskim Savezom, već je istodobno započela odlučnu kampanju u pravcu borbe za tzv. ljudska prava, ističući da se nova administracija, za razliku od prijašnjih, ima namjeru izboriti za dignitet čovjeka bez obzira na to gdje se on nalazi i u kojem društvu živi. Sigurno da je nakon vijetnamskog fijaska i Watergate skandala takav pristup trebao dati posebnu težinu predsjedniku Carteru i njegovim suradnicima, koji su se pojavili kao svojevrsni šampioni u borbi za ljudska prava najprije na Istoku,⁸ a zatim i u drugim dijelovima svijeta. Ta akcija trebala je stvoriti istodobno predodžbu o interesu Amerike za svjetske probleme, a za razliku od nekih neizolacionističkih glasova u samoj Americi, morala je pridonijeti utisku da Sjedinjene Države neće žaliti sredstva da i dalje globalno djeluju. A kako se radilo o domeni gdje je relativno lako dobiti moralnu podršku, vjerojatno se računalo na jačanje pozicija administracije kod kuće i dobijanje većeg unutrašnjeg konsensusa.

S druge strane, Sovjetski Savez i njegovi saveznici, suočeni s takvom politikom Sjedinjenih Država i većeg broja njihovih saveznika koji su se otvoreno uključili u napade, izabrali su uglavnom defanzivnu taktiku. Proklamiranje novog sovjetskog Ustava trebalo je pokazati stupanj razvoja demokracije u sovjetskom društvu i biti odgovor na zapadne napade. Osim toga, kako je jačala kampanja za zaštitu ljudskih prava, Sovjetski Savez je polagano smanjivao svoj vlastiti interes za proces evropske sigurnosti i suradnje, tvrdeći da su u Završnom dokumentu stvari jasno fiksirane i da ih sada treba samo realizirati, te da je to sasvim dovoljan zadatak za daljnji niz godina.

Za jedan dio poznavalaca međunarodnih odnosa nepotpisivanje novog sporazuma o ograničavanju strateškog nuklearnog oružja SALT 2 u predviđenom roku, poslužilo je kao dokaz da se stvari u američko-sovjetskim odnosima pogoršavaju i da će se i to morati reflektirati u svim centrima gdje dvije države zajednički djeluju. To je trebalo značiti da i beogradski skup ne može izbjeći tu dosta kriznu situaciju u kojoj su polagano počela nicali mišljenja o prevladanosti politike detanta, vraćanju na doba hladnog rata ili traženju oblika neke nove konfrontacije.⁹

8 Istočnoevropske kritike ove aktivnosti vidi npr. u: M. Dobrosielski, *Spotkanie przygotowawcze »Belgrad 1« Przebieg i wyniki, Sprawy Miedzynarodowe*, 1977. br. 10. str. 7—16.

V. Sojak, *Belehradska schuzka, Mezinarodni vztahy* 1978. br. 2. str. 14—16.

9 R. Davy, *No Progress at Belgrade*. The World Today, April 1978. str. 128.

Međutim, prebrzo zaključivanje ni na tom području nije dalo rezultate. Vrlo brzo se pokazalo da američka administracija unatoč svojih radikalnih izjava ipak ne može zaobići činjenicu da se sa Sovjetskim Savezom mora voditi dijalog i da, s druge strane, Sovjetski Savez ne prihvaća politiku u kojoj bi se s jedne strane težilo dogovornom rješavanju određenih problema — na primjer kontroli naoružanja — a na drugoj strani bi se otvarale mogućnosti za miješanje u njegova unutrašnja pitanja.¹⁰ Osim toga, dio zapadnoevropskih saveznika izrazio je ozbiljne sumnje u opravdanost takve američke politike videći u njoj veliku opasnost za realizaciju politike popuštanja u širim evropskim relacijama.¹¹

Unatoč velike zaduženosti Sovjetskog Saveza i istočno-evropskih država na Zapadu činjenica je da se trgovina Zapad-Istok razvija najbržim tempom i da je posljednjih godina redovito rasla za više od 35% godišnje. Zapadnoevropske banke u svojim izvještajima jasno ističu da nisu posebno zabrinute stupnjem zaduženosti Istočne Evrope i da se u najgorem slučaju Sovjetski Savez uvijek može pojaviti u odlučujućem trenutku sa svojim sirovinama, metalima i zlatom kao glavni jamac i platiša.¹² Uz taj ekonomski interes pojedine zapadnoevropske zemlje bile su zaplašene mogućnostima internog poremećaja u pojedinim istočnoevropskim zemljama, što bi još više otežalo evropska kretanja i vrlo negativno utjecalo na politiku detanta koja se ipak prihvaća kao jedinstveni nazivnik sadašnjeg razvoja međunarodnih odnosa.

U takvim, vrlo šarolikim strujanjima započeo je beogradski skup, koji je već prvih dana pokazao da se u raspravama oko formalno-proceduralnih pitanja vodi bitka za daleko veće stvari i da se sva kretanja na međunarodnom planu prelamaju u beogradskoj kongresnoj dvorani. Pa i sam sporazum o nastavku Beogradskog skupa, ne bez simbolike, postignut je na večeri koju je za američku delegaciju dala sovjetska delegacija, a sutradan je prihvaćen zajednički sporazum o daljnjem radu skupa.

Blokovska dinamika odnosa stoga je na samom početku sastanka jasno pokazala da će se o njoj i dalje morati voditi računa i da ni jedna ni druga strana nemaju namjere odustati od takvog nastupa. Daljnjim odvijanjem sastanka, a posebno u fazi Beograda 2, te tendencije su se još više potvrdile u praktičnom djelovanju, sužavajući ponekad prostor za postizanje bilo kakvih konkretnih rezultata.

Kao što se i moglo očekivati, polazne pozicije zemalja sudionica Konferencije već na samom početku sastanka pokazale su različite interese i ciljeve. Američka administracija nastojala je u prvom redu beogradski sastanak iskoristiti kao značajnu javnu tribinu za napad na

10

Detaljnije o Carterovoj politici vidi: R. Vukadinović, *Vanjskopolitička strategija Carterove administracije*, Politička misao, Zagreb 1978, br. 1.

11

Odlučan protivnik tzv. oštrog kursa na području ljudskih prava bio je kancelar Schmidt, koji je smatrao da je sa Sovjetskim Savezom potrebno ići na postupno

razmatranje složenih problema iz domene međusobnih odnosa, kako bi se stvorile mogućnosti za prevladavanje razlika.

12

Vidi npr. vrlo detaljnu finansijsko-ekonomsku analizu objelodanjenju u fazi Beogradskog sastanka u prilogu »International Herald Tribune« za mjesec prosinac 1977.

SSSR i istočnoevropske zemlje, kako bi se na taj način umirili svi domaći kritičari administracije koji su se pribojavali nastavljanja politike Nixona-Kissingera u odnosu na SSSR. S druge strane, beogradski skup trebao je, po američkim mišljenjima, ipak ostaviti otvoren prostor za normalno odvijanje radnog dijaloga sa Sovjetskim Savezom o pitanjima obostrano značajnim za dvije zemlje. Specijalno formiran Komitet za pitanja sigurnosti i suradnje senatora Fascela dobio je zadaću da izvrši preciznu analizu sprovedbe Završnog dokumenta i da potraži sve mogućnosti za otvoreno atakiranje SSSR i njegovih saveznika, osobito na polju ljudskih prava.¹³

Evropska devetorica u biti su podržali američke stavove, ali su ipak bili uvjereni da se oštrim kursom u pitanjima ljudskih prava mogu izazvati protureakcije druge strane, te da bi pretjerano inzistiranje na pojedinim pitanjima moglo osjetno smanjiti interes članica Varšavskog ugovora za održavanje, odnosno nastavljanje Konferencije.

Članice Varšavskog ugovora nastupile su na beogradskom KESS-u nešto manje jedinstveno nego prije. Uz Rumunjsku, koja je i u svim proteklim etapama nastupala nezavisno, sa svojim vlastitim stavovima, jačanje kampanje oko ljudskih prava donekle je utjecalo na podvajanje stavova integrirane skupine zemalja. Poljska i Mađarska, koje su u raznim fazama Konferencije pokazale živ interes za njezino održavanje i daljnje razvijanje, s obzirom na svoj slobodniji unutrašnji razvoj nisu bile izložene ozbiljnijim kritikama zapadnih zemalja, što im je pružalo širi manevarski prostor. S druge strane, SSSR, DR Njemačka, ČSSR i Bugarska zadržale su uglavnom odlučno nepomirljive pozicije u odnosu na zapadne stavove. Glavna intencija Sovjetskog Saveza bila je stoga da se sastanak skrene s razmatranja pitanja ljudskih prava i da se detaljnije raspravlja o pitanjima suradnje od zajedničkog interesa. Samim tim i Konferencija je trebala imati sadržajno i vremenski ograničeniji karakter, što se uklapalo u sovjetske ocjene o trenutnoj političkoj situaciji i vrijednosti KESS-a.¹⁴

Skupina evropskih nesvrstanih i neutralnih zemalja, iako različita po nizu karakteristika, ipak je čitavo vrijeme održavanja beogradskog sastanka nastojala jedinstvenije djelovati. Suočeni s polariziranim blokovskim stavovima, koji su sve više isticali u prvi plan ideološki sukob

13

Vidi npr. izvještaje Komisije podnesene Komitetu za međunarodne odnose Kongresa od prosinca 1976. i veljače 1977. kao i niz daljnjih materijala sličnog sadržaja i namjene izrađenih u krilu Fascelovog Kongresnog komiteta za pitanja sigurnosti i suradnje u Evropi.

14

Rezolucija sa sastanka članica Varšavskog ugovora održanog u Bukureštu 26. studenog 1976. pod naslovom *Za nove perspektive međunarodnog popuštanja, za jačanje sigurnosti i razvoj sigurnosti i su*

radnje u Evropi, izvršila je analizu međunarodne situacije i naznačila je konkretne akcije. Na slijedećem sastanku ministara vanjskih poslova članica VU u Moskvi 25—26. svibnja 1977. istaknuto je da beogradski sastanak treba voditi računa o snagama mira i progressa, kao i o onim snagama koje se suprotstavljaju politici popuštanja. Istodobno, ukazano je da sastanak mora biti postavljen u pravcu budućnosti.

Trybuna Ludu, 27—28. 11. 1976.
Pravda, 27. 5. 1977.

blokova nesvrstane i neutralne zemlje, tražile su mogućnosti da se sačuva KESS kao značajan doprinos detantu i da se, istodobno, omogući povezivanje beogradskog skupa s općim pozitivnim kretanjima. Polemika oko ljudskih prava, iako su je bile različito shvatile pojedine NN zemlje, ipak je bila u biti ocijenjena kao stanovita opasnost samom održavanju ideje Konferencije. Svjesni dugogodišnjih napora koji su vodili Završnom dokumentu iz Helsinkija, predstavnici nesvrstanih i neutralnih država gotovo da su u svim fazama KESS-a bili jedinstveni u tome da treba sačuvati kontinuitet Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji i na taj način omogućiti da ona postane sastavni dio konstruktivnih promjena u međunarodnim odnosima. Podvlačeći vrijednost i potrebu mjera za jačanje povjerenja kao i potrebu provođenja razoružanja, nesvrstane i neutralne zemlje su nastojale stalno ukazati ostalim sudionicima Konferencije da je nemoguće izdvajati pojedina pitanja, zaboravljajući pri tome glavne probleme koji tvore suštinu svakog koncepta sigurnosti.

Svjesna svoje značajne uloge kao domaćina skupa i istodobno vjerna temeljnim načelima svog vanjskopolitičkog djelovanja, Jugoslavija je od samog početka priprema kao i kroz cijelo vrijeme trajanja Konferencije nastojala osigurati solidne uvjete za rad i izboriti se za realizaciju evropske sigurnosti i suradnje u skladu s duhom Završnog dokumenta. Te stavove dobro je izložio tadašnji savezni sekretar Miloš Minić koji je između ostalog rekao:

»Vjerujemo da će u Beogradu, u atmosferi uzajamnog uvažavanja i razumijevanja, biti izvršena svestrana razmena mišljenja o razvoju situacije u Evropi u proteklom dvogodišnjem periodu, da će biti objektivno i konstruktivno razmatrani dosadašnji rezultati u ostvarivanju principa i preporuka Završnog akta i da će biti donete nove mere i preporuke u cilju jačanja evropske bezbednosti i razvoja ravnopravne suradnje između svih zemalja učesnica. Na ovom sastanku treba također da se donese odluka o sledećim sastancima konferencije o evropskoj bezbednosti i suradnji, odnosno o obezbeđivanju kontinuiteta KESS-a, što je predviđeno i Završnim dokumentom«.¹⁵

2. Faza debata, prijedloga i sugestija

Ako se uz ove sumarne naznake pokušaju tražiti glavne karakteristike djelovanja pojedinih skupina zemalja, očito je da je to na najbolji način moguće izvesti putem analize rada beogradskog sastanka, odnosno plenuma i pet radnih tijela u kojima se odražavala glavna aktivnost sudionika sastanka. Pet radnih grupa: za pitanja sigurnosti, suradnju, za humanitarna pitanja, Mediteran i nastavak Konferencije apsolvirala su cjelovitu problematiku Završnog dokumenta iz Helsinkija i u toku njihovog djelovanja iskristalizirala su se shvaćanja o vrijednosti i potrebi poduzimanja pojedinih rješenja. Istodobno su se, u svakoj od njih jasno

15

Međunarodna politika, 1977. br. 652.

reflektirali nacionalni i širi interesi, kao i snage spremne da prihvate dijalog kao i one, koje su nastojale iz svojih specifičnih razloga zaustaviti organizirano djelovanje.

a. Ukoliko se poče tim redoslijedom, svakako treba početi od rada prve radne grupe koja je razmatrala vrlo složenu problematiku političko-vojnih mjera koje bi trebale pridonijeti razvijanju evropske sigurnosti. Kao i na svim dosadašnjim sastancima, i u Beogradu se pokazalo da je ovom pitanju vrlo teško pristupiti s namjerom da se nešto konkretno poduzme, jer su stavovi dijametralno suprotni, a stupanj povjerenja vrlo daleko od toga da bi se brzo i lako mogla pronaći rješenja.¹⁶ U brojnim istupima gotovo svih delegacija isticala se potreba jačanja evropske sigurnosti, pozivalo se na potrebu razoružanja i stvaranje novih mjera koje bi pridonijele razvijanju povjerenja između 35 država potpisnica, ali sve to zajedno bilo je stavljeno u ovisnost o razvoju širih međunarodnih odnosa.¹⁷

Analizirajući praksu odnosa nakon Helsinkija, primijećeno je da se započelo s notifikacijom manevara i upućivanjem poziva stranim promatračima, ali da bi, istodobno, to trebala postati stalna praksa. S druge strane, pokušaji da se proširi teritorijalni opseg područja na kojem se vrše manevri ili pokreti trupa nisu uspjeli dobiti jednodušnu podršku u prvom redu zbog suprotstavljanja vojnih blokova. Slično je bilo i s inicijativom za najavu vojno-pomorskih manevara, što bi imalo posebnu važnost za zemlje Sredozemlja i Baltika. Međutim, ni tu nije postignut sporazum.

Iz pristupa ovoj problematici vrlo jasno se stjecao dojam da se radi o smišljenim naporima blokovskih organizacija, a pogotovo njihovih lidera, da vojna problematika ostane izvan Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji. Vjerojatno se smatralo da bi pregovori SALT ili MBFR, što se vode u Beču, trebali biti sasvim dostatni da bi se na njima glavne strane dogovorile o sporazumu koji bi bio svima prihvatljiv.

Ciničniji promatrači mogli bi, dakako, primijetiti da se glavne snage nalaze skoncentrirane u okvirima blokova, te da je svakako od posebne važnosti postizanje rješenja koje će one same izraditi. Međutim, pri tome se zaboravlja da sigurnost u Evropi trebaju zajednički graditi sve zemlje sudionice Konferencije i da to mora biti proces aktivizacije svih država, bez obzira na njihovu snagu ili vojno-političku pripadnost. Osim toga, mjere jačanja povjerenja od interesa su za sve zemlje, a ne samo za blokovske države, što znači da blokovske zemlje mogu i moraju sudjelovati u procesu jačanja međunarodnog popuštanja, ali da nikako nisu jedine snage u njemu.

16
T. Solesby, *Helsinki to Belgrade and Beyond*, NATO Review, June 1978. str. 18.

17
Pitanja sigurnosti razmatrala su se u okviru dvije podgrupe. Prva podgrupa bavila se pitanjima načela sigurnosti i njihove interpretacije, dok je druga podgrupa razmatrala vojne probleme, odnosno pitanja razoružanja.

U sklopu te važne problematike razmatrao se i švicarski prijedlog po kojem bi trebalo stvoriti grupu koja bi se povremeno sastajala i koja bi razmatrala mogućnosti rješenja međudržavnih sporova. Prijedlog nije novog datuma i uživao je podršku većine, te je postalo evidentno da bi mogao dobiti consensus. No, do kraja sastanka očekivalo se da će uz posebna zalaganja i ovaj prijedlog, poput niza ostalih, biti ugrađen u složeni mehanizam diplomatskog pregovaranja u kojem se nude prijedlozi i eventualno prihvaćaju na bazi mogućnosti prihvaćanja protuprijedloga. Faza diplomatskog cjenkanja bila je odlučujuća ne samo za taj prijedlog već i za niz drugih, koji su se zajedno našli ponudeni ili u »paketu«, ili u pojedinačnom iznošenju. Time se osigurao prostor za prihvaćanje ili odbacivanje nekih drugih konkretnih prijedloga.

Neutralne i nesvrstane zemlje predložile su mjere koje bi trebalo provesti na polju razoružanja, a Sovjetski Savez u skladu s prethodno usklađenom inicijativom članica Varšavskog ugovora predložio je da sudionice Konferencije prihvate ugovor po kome bi se odrekle kao prve upotrebe nuklearnog oružja u međusobnim odnosima. Nastojeći parirati razvoju političkih zbivanja u Zapadnoj Evropi (Španjolska), Sovjetski Savez je isto tako u svom nacrtu platforme akcije predložio neširenje postojećih vojno-političkih koalicija novim člancima. Poljska i Sovjetski Savez predložili su da se deset temeljnih načela iz Završnog dokumenta unesu u sistem zakona svih zemalja sudionica Konferencije, a delegacija NRD predložila je zabranu djelovanja fašističkih organizacija i zabranu propagiranja rata.¹⁸ Zapadne zemlje posebno su bile zainteresirane da se ojačaju svi oblici mjera za jačanje povjerenja među 35 zemalja sudionica Konferencije. U tom smislu one su predložile da se notificiraju i manevri u kojima sudjeluju i manje snage¹⁹ (Završni dokument postavio je granicu 25.000 vojnika) kako bi se proširili oblici vojnog djelovanja zahtjevanjem notifikacijom. Međutim, tu nije postignut consensus.

b. Već po tradiciji, druga komisija koja se bavila pitanjima *znanstveno-tehničke suradnje i zaštite čovjekove okoline* imala je relativno lak zadatak. Ne samo zbog interesa zemalja za suradnjom, već i zbog karaktera veza rad u ovoj komisiji odvijao se vrlo intenzivno i u njemu je iznošeno obilje prijedloga. Gotovo 60 različitih prijedloga od ukupno 106 podnešeno je u upravo ovoj komisiji, što je jasno pokazalo interes država i mogućnosti suradnje, koje bi trebalo iskoristiti.

Kao i u prijašnjim fazama, zapadne su zemlje nastojale pokrenuti pitanje veće slobodne razmjene ekonomskih informacija, ističući istodobno da je u cjelini na ekonomskom polju ostvaren znatan napredak. Istočnoevropske zemlje posebno su bile zainteresirane za dobivanje klauzule najvećeg povlaštenja u trgovini sa zapadnim zemljama, tvrdeći da sadaš-

18

O tim prijedlozima vidi detaljnije:
V. Teplov, *Kursom mira i suradničstva v
Evrope*, Mirovoja ekonomika i međuna-
rodnye otnošenija, 1978. br. 5.
M. Dobrosielski, *Belgrad 77.*, op. cit. str.
46—54.

19

Die Welt, November 24. 1977.

nja situacija nije u skladu sa Završnim dokumentom, da se njome diskriminiraju skupine zemalja potpisnica dokumenta, i na kraju, da sve to zajedno, u velikoj mjeri otežava brži razvoj ekonomskih odnosa. Zapad se branio time da se radi o različitim ekonomskim sistemima koji na međunarodnom ekonomskom planu nastupaju različito i da je, s druge strane, potrebno detaljno istražiti mogućnosti usaglašavanja stavova. Prijedlozi Istoka da se započnu pregovori o uspostavljanju čvršćih kontakata na liniji Istok-Zapad također nisu naišli na reagiranje zapadno-evropskih zemalja i Sjedinjenih Država.²¹

Sa svoje strane, Sovjetski je Savez, podržan istočnoevropskim zemljama, predlagao sazivanje kongresa na kojima bi se razmatrala pitanja razvoja evropskog transporta, energije i zaštite čovjekove okoline. Očito je da se ekonomska problematika držala u rezervi i da bi neko veće otvaranje na ekonomskom planu moglo uslijediti onoga trenutka kada bi se zabilježio napredak na nekom drugom, posebno za Zapad značajnom pitanju humanitarnih odnosa.²² U ovoj komisiji posebno je došla do izražaja taktika podnošenja prijedloga od strane jednog bloka, koji su gotovo odmah na slijedećoj sjednici dobivali svoj kontra prijedlog iz drugog bloka. Stoga ovako velik broj prijedloga sam po sebi ne govori samo o želji za razvijanjem suradnje, koliko o nastojanju da se ne zaostane u natjecanju. Dodajmo na kraju da je područje ekonomske suradnje, znanstvenih kontakata i unapređivanja zaštite čovjekove okoline u raznim oblicima već zahvaćeno bilateralnim i multilateralnim sporazumima i tijelima, te da je upravo detant na tom polju već davno otvorio velike prostore suradnje. Zato je na neki način, nakon Završnog dokumenta iz Helsinkija koji je postavio glavna načela odnosa, ostalo nešto manje prostora za poduzimanje nekih novih inicijativa.

Unatoč tome pojavila su se i mišljenja prema kojima bi na tom području trebalo težiti stvaranju posebnih grupa koje bi s vremenom došle u mogućnost samostalnijeg djelovanja. Na taj način Konferencija o evropskoj sigurnosti i suradnji došla bi u priliku da razvije svoje specifične organe i da posredstvom njih pomaže razvijanje suradnje. Ideja svakako polazi od funkcionalističkog pristupa razvijanja međunarodne suradnje, ističući u prvi plan interese država. No ona s druge strane ne vodi računa o još uvijek značajnoj podijeljenosti shvaćanja i isto tako dosta snažnom opiranju za stvaranjem nekih specifičnih tijela unutar Konferencije.

Treća radna grupa bavila se vrlo složenom problematikom kontakata u kojoj su se razmatrala prije svega pitanja kontakata među ljudima, razmjena informacija, kulturna suradnja, te suradnja i razmjena na području prosvjete. Ta vrlo široka problematika, koja je još od prvih rasprava oko saziva Konferencije postala vrlo dinamična, pružila je mogućnost da se

20
V. Sojak, *Belehradski schuze* ... op. cit.
str. 19.

21
V. Teplov, *Kursom mira i sotrudničestva* ...
op. cit. str. 11.

22
I. Solesby, *Helsinki to Belgrade* ... op.
cit. str. 17—18.

raspravlja o kontaktima pojedinaca i kontaktima organiziranih grupa, te da se u skladu s postojećim političkim potrebama na tom polju traže mogućnosti za postizanje određenih političkih bodova.

Sjedinjene Američke Države i dio njihovih saveznika, u skladu s općom dogovorenom strategijom akcije, započele su Beograd 2 u znaku oštrog napada na Istok, tvrdeći da se u tim zemljama ne poštuju ljudska prava i slobode, te da se ograničavaju kontakti i slobodno kretanje ljudi. Vrlo precizno iznoseći podatke o broju osoba, prvenstveno Židova, koji su napustili istočnoevropske zemlje i Sovjetski Savez, htjelo se pokazati da se radi o vrlo sporoj primjeni helsinškog dokumenta, a slična metoda primijenjena je i na rad stranih dopisnika, njihove kontakte, razmjenu znanstvenika i studenata i sl.²³ Takva akcija Sjedinjenih Američkih Država postavila ih je kao stanovitog glavnog arbitra o čijoj procjeni zavisi stupanj prihvatljivosti pojedinih rješenja unutar pojedinih zemalja, a isto tako i ocjena općeg pravca demokratskog razvoja.

S druge strane, Sovjetski Savez i ostale istočnoevropske zemlje, u početku prilično defanzivne, postupno su se uključile u polemiku, iznoseći da se niz ljudskih prava ne poštuje ni u Sjedinjenim Američkim Državama, ni u nekim drugim zapadnim zemljama. Položaj crnačkog dijela stanovništva, socijalna nesigurnost, nezaposlenost, nedostatak medicinske zaštite u Sjedinjenim Državama, nemiri u zapadnoevropskim društvima i sl. iznošeni su kao argumenti koji su trebali odstraniti tu neugodnu diskusiju.²⁴ Međutim, Istok u cjelini nije bio spreman da prihvati i dio zapadnih optužbi, tvrdeći da se radi o grubom miješanju u njihova unutrašnja pitanja. Na taj se način polemika ponekad razvijala do vrlo oštrog razmjera, prijeteci čak i samom radu Konferencije. No, kako je između glavnih aktera i ovog sukobljavanja ipak postojao stalan dijalog na drugoj strani, ni ljudska prava, odnosno njihovo kršenje, nisu ozbiljno zaprijetila održavanju samog sastanka.

Uz to značajno polje konfrontacija Komisija je ipak razmatrala i niz drugih problema od kojih je dio imao izrazito propagandno značenje, dok je drugi sadržavao i neke vrlo pozitivne elemente. To se u prvom redu odnosi na jugoslavenski prijedlog da se 1980. godina proglašuje godinom evropske kulture i da se putem kulturnog djelovanja osigura profiliranje zajedništva 35 država potpisnica helsinškog dokumenta. Prijedlog je našao gotovo na jednodušnu podršku i niz daljnjih dopuna, koje su nastojale u praktičnom smislu razviti jugoslavensku ideju. Godina kulture, naime, trebala bi postati tradicionalnom; održavala bi se u doba sazivanja ponovnog sastanka, a u njoj bi trebale aktivno sudjelovati sve evropske zemlje, Sjedinjene Američke Države i Kanada. Uz mogućnost razmjene kulturno-umjetničkih programa i solista, maksimalnu prevodilačku

23

U američkim dokumentima, pripremljenim za vrijeme održavanja KESS-a, više od polovine materijala bilo je posvaćeno upravo humanitarnim pitanjima, odnosno ljudskim pravima. Kao ilustraciju vidi npr.: *Third Semiannual Report to the Commission on Security and Cooperation in Eu-*

rope, June 1-December 1, 1977. The Department of State No. 39. Dec. 1977.

24

M. Dobrostelski. *Belgrad 1977.* op. cit. str. V. Teplov, *Kursom mira...* op. cit. str. 7—8.

aktivnost, provođenje najvažnijih djela, razmjenu TV i radio programa, posebne školske i sveučilišne programe, jačale bi međusobne veze i stvarao bi se nov osjećaj jedinstvenog pripadništva kontinentu koji kroči novim putovima i postupno traži svoj novi lik. Jugoslavija je podnijela i prijedlog o suradnji novinskih agencija.

Prezentirajući različite prijedloge u ovoj komisiji zapadne zemlje nisu imale nekih većih iluzija o mogućnosti da oni budu prihvaćeni, već su, prije svega, nastojale skrenuti pažnju javnosti na neka od pitanja. Tako je npr. iznesen zapadni prijedlog o tome da se priznaju prava pojedincima da prate ponašanja svojih vlada, odnosno njihovu konkretnu djelatnost na primjeni Završnog dokumenta iz Helsinkija. U istom svjetlu bio je izdvojen i prijedlog da se ponovno sve zemlje sudionice Konferencije pozovu na poštovanje odredbi o ljudskim pravima sadržanim u Završnom dokumentu. Oba prijedloga imala su, naravno, izrazito propagandno značenje i njihovi predlagači sasvim sigurno nisu očekivali da bi mogli biti prihvaćeni.

S druge strane, dio zapadnih prijedloga u ovoj komisiji imao je veće izgleda na uspjeh, ako ne sada, a ono sigurno u budućnosti. Prijedlog da se smanje troškovi prilikom dobivanja putnih isprava na vrijednost prosječne tjedne zarade, unapređivanje informacija o mogućnostima putovanja, lakši pristup stranim novinama i časopisima, daljnje poboljšavanje uvjeta rada novinara i sl., dio su naraslih potreba da se brže i lakše stupa u neposredne kontakte. Sasvim je sigurno da će od općih kretanja na polju razvoja interevropskih odnosa stajati buduća rješenja na tom polju.

Osim godine evropske kulture predložen je čitav niz drugih oblika suradnje koji mogu naći svog mjesta u daljnjoj razradi evropske suradnje. U tom kontekstu posebno je važan zapadnonjemački prijedlog o sazivanju znanstvenog foruma na kome bi se analizirale svestrane mogućnosti suradnje na polju znanosti. I taj prijedlog je odmah dobio podršku, velike izgleda na uspjeh.

Ako se u tom kontekstu promatra rad ove komisije koja je od početka izazivala najviše pažnje i gdje se vjerovalo da će doći do najviše napetosti, činjenica je da je i tu postignut određen napredak, te da je unatoč snažnih političko-diplomatskih duela ostalo ipak još dosta prostora za iznošenje konkretnih prijedloga, koji bi mogli jednom biti prihvatljivi svim državama.²⁵

Četvrta grupa bavila se pitanjima sigurnosti i suradnje na Sredozemlju. U skladu s odredbama Završnog dokumenta iz Helsinkija bilo je omogućeno razmatranje te problematike ne samo svim sudionicima beogradskog skupa, već i učesnicima iz neevropskih mediteranskih zemalja. Sudjelujući u radu sastanka, neevropske države sa Sredozemnih obala prezentirale su svoje viđenje problematike sigurnosti i suradnje u toj

25

Od 102 službena prijedloga u grupi koja se bavila humanitarnim pitanjima podneseno je čak 40 različitih prijedloga.

regiji, zalažući se posebno za stalno povezivanje procesa sigurnosti i suradnje u Evropi s Mediteranom. Iako po mnogočemu različite, neevropske zemlje bile su jedinstvene u tome da se Evropa ne može promatrati izdvojeno od ostalih dijelova svijeta, posebno onih najbližih, te da svi pozitivni rezultati iz Evrope moraju biti preneseni i na Sredozemlje.²⁶

S druge strane, sudionici beogradskog sastanka pokazali su u razmatranju mediteranske problematike različitu aktivnost, što je sasvim razumljivo, ukoliko se uzme u obzir različitost položaja, vezanosti i upoznatosti s razvojem u tom dijelu svijeta. No, unatoč tome, debata u mediteranskoj komisiji je potvrdila važnost tog sklopa pitanja kao istodobno i namjeru da se nastavi sa započetim procesom, čemu se ni jedna delegacija nije suprotstavljala.

Osobit interes u radu mediteranske grupe izazvao je prijedlog Malte da se osnuje specijalno tijelo čvrsto institucionaliziranog karaktera, koje bi imalo svoje stalno sjedište na Malti, a u njemu bi aktivno radili predstavnici svih mediteranskih zemalja i Velike Britanije, Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Američkih Država. Glavni zadatak bio bi im da stalno razmatraju razvoj odnosa na Sredozemlju i da pridonose razvijanju sigurnosti i suradnje. Iako je prijedlog naišao na dosta suzdržana reagiranja, ipak je pobudio stanovitu pažnju, posebno s obzirom na prijašnje malteške istupe u prethodnim fazama Konferencije kao i na artikuliranost prijedloga.

Reagiranja dviju velikih sila bila su u osnovi ista: vrlo hladno primanje na znanje, uz istodobno najavu opreza u formulaciji da je nepotrebno vršiti neku dodatnu institucionalizaciju odnosa i da je osim toga postojeći mehanizam evropske sigurnosti i suradnje u ovoj fazi sasvim dostatan.

Na sličan način dočekana je i inicijativa o uvođenju pomorsko-vojne komponente mjera za jačanje povjerenja. Iako je sasvim očito da se na relativno malom mediteranskom prostoru nalaze sučeljene dvije velike vojno-pomorske flote, koje svojim krstarenjem izazivaju stalan osjećaj prisustva, odnosno nelagodnosti i nesigurnosti u Sredozemnim zemljama, nastojanje za postupnim smanjivanjem te opasnosti nije naišlo na podršku.²⁷ S jedne strane, velike sile smatraju da su njihovi interni sporazumi o sprečavanju incidenata u vodama Sredozemlja dovoljno jamstvo da neće doći do bilo kakvog većeg sukoba, i s druge strane, vjerojatno je da su uvjerene kako bi započinjanje makar minimalne rasprave o vojnim odnosima vrlo brzo moralo dovesti i do jačanja zahtjeva za povlačenjem obje flote iz sredozemnih voda. Super-države iz svojih vlastitih globalnih interesa smatraju da je takvu akciju nemoguće izvesti, te u skladu sa svojim strategijskim vanjskopolitičkim i vojnim interesima, odbacuju sva-

26
R. Vukadinović, *Mediteran na KESS*, Međunarodna politika 1977. br. 662.

27
O pitanjima sigurnosti na Mediteranu i mogućnostima provođenja nekih mjera koje bi vodile razoružanju vidi opširnije: R. Vukadinović, *Sigurnost i razoružanje na Mediteranu*, Naše teme 1978. br. 11. str. 2589—2602.

ku mogućnost zadiranja u njihovo prisustvo u zoni Mediterana. Čak i pokušaji stanovitog smanjivanja vojnog prisustva teško bi se mogli realizirati u okviru Konferencije, pa je sigurno da bi i to područje obje strane htjele vidjeti kao sastavni dio svog velikog dijaloga. Uz rijetke iznimke — Rumunjska — članice blokova nisu tu pružile nikakvu podršku i vjerojatno je da je i to bio unaprijed pripremljeni scenario aktivnosti koji je trebao odstraniti vojnu komponentu iz sredozemne problematike.

Pitanja suradnje na području Mediterana u najširem smislu izazvala su znatnu pažnju, te iako je iznesen mali broj konkretnih prijedloga, diskusija se ipak kretala oko onog što je moguće. Analizirajući najprije postojeće oblike ekonomskih odnosa, prometa, turizma i zaštite Sredozemlja, sudionici Konferencije su se suglasili da je na tom polju moguće postići mnogo više, te da ti početni rezultati obvezuju i ohrabruju. Lista mogućih oblika suradnje ubrzo je proširena intenzivnijom znanstveno-tehničkom suradnjom, rješavanjem pitanja mediteranske aglomeracije, poljoprivrede, vode, korištenja sunčeve energije i razvijanjem zajedničkih istraživanja. Sve to zajedno pokazalo je da postoje velike mogućnosti, te da u funkcionalnom smislu pojačana mediteranska suradnja koja bi se odvijala na načelima uzajamne koristi, ravnopravnosti i nemiješanja u unutrašnja pitanja može biti korisna, kako za Evropu, tako i za ovaj dio svijeta.

Prijedlog šest mediteranskih zemalja kojim se predlaže daljnje razmatranje problematike sigurnosti i suradnje i stvaranje specijalne grupe stručnjaka koja bi se bavila tim pitanjima na svojim povremenim sastancima izraz je težnje da se održi interes za Sredozemlje i da se, s druge strane, otvori mogućnost češćeg i kompetentnog analiziranja stanja u njemu.²⁸

Peta radna grupa bavila se pitanjima daljnjeg nastavka Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji, što u osnovi nije izazivalo veće probleme. Ideja o permanentnosti, odnosno Konferenciji kao stalnom procesu pregovaranja, definitivno je prihvaćena; ni jedna država ne bi imala razloga, pa ni moralne snage da pokuša zaustaviti to kretanje. Ipak, činjenica je da su interesi za tim pregovaranjem znatno drugačiji i da ga neke zemlje žele aktivno ugraditi u detant, dok bi neke druge htjele smanjiti značenje čitavog skupa.

Komisija se posebno zadržala na oblicima, mjestu i vremenu slijedećeg sastanka. Što se tiče oblika, nije došlo do nekih bitnih izmjena — plenum i komisije — osim što u slučaju prihvaćanja ideje o specijaliziranim grupama nastavak može biti dodatno obogaćen. U pogledu mjesta, postojale su tri kandidature: Malte, Austrije i Španjolske, odnosno La Valette, Beča i Madrida. Kako Završni dokument preferira blokovski nevezane zemlje, nesvrstana Malta i neutralna Austrija trebale su imati prednost pred Španjolskom koja, iako formalno nije članica Sjeverno-

atlantskog vojnog saveza, ipak na ovom teritoriju ima američke vojne baze. No, unatoč tome, Madrid je dobio posebnu prednost.

Što se tiče samog sastanka mišljenja u početku nisu bila do kraja definirana. Dio zemalja predlagao je godinu 1979, neki su spominjali 1980, a Sovjetski Savez je predlagao 1981. Svaki prijedlog je imao svoje specifične razloge, ali rješenje se našlo na polovici puta, te je 1980. godina utvrđena kao godina slijedećeg sastanka Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji.

O svim tim detaljima kao i o ostalom odlučivala je završna faza beogradskog skupa, na kojoj se redigirao Zaključni dokument.

Zaključni dokument beogradskog sastanka trebao je izraziti stupanj suglasnosti i ukazati na nove konkretne mogućnosti zajedničke akcije. Njegova izrada trajala je također dulje nego što se to prethodno planiralo, što je svakako bilo vezano uz ukupnost kretanja izraženih na beogradskom KESS-u. Opća situacija u kojoj se odvijao beogradski sastanak kondenzirala se u pripremi Zaključnog dokumenta, gdje su sve delegacije nastojale istaknuti svoje ciljeve i interese.

Najprije je Zapad, shvaćajući da je nemoguće postići sporazum o nekim pitanjima koja su smatrana kao najvažnija (ljudska prava), istakao svoj nacrt dokumenta, koji je bio neprihvatljiv za Istok. Nakon nekoliko različitih nacrt dokumenta 4. ožujka Danska je ponudila u ime devetorice nacrt Zaključnog dokumenta u kome se posebno isticalo:

— da su tokom sastanka bila izražena različita mišljenja o stupnju implementacije Završnog dokumenta iz Helsinkija,

— consensus nije bio postignut po nizu prijedloga istaknutih na KESS-u.²⁹

Tom formulom se na pragmatičan način pokazalo konkretno stanje u kome je djelovao KESS i gdje je zbog različitih, prvenstveno blokovskih akcija, bio onemogućen prilaz ozbiljnoj i radnoj razmjeni mišljenja o provedbi dokumenta iz Helsinkija u život. S druge strane, od 102 prijedloga, od kojih je više od polovice imalo svoju konkretnu vrijednost, u daljnji program akcije nije uključeno ništa, ponovno zbog blokovskog nadmetanja i težnje da se parira drugoj strani. Zbog toga su uz prijedloge i kontraprijedloge otpali i svi prijedlozi skupine neutralnih i nesvrstanih zemalja, koji su mogli dati pozitivne rezultate na polju daljnjeg popuštanja.

No, uz ta dva elementa iz danskog nacrt tokom diskusije, posebno zahvaljujući aktivnosti jugoslavenske delegacije, dodani su i dijelovi koji su istaknuli pozitivnu stranu KESS-a. U prvom redu istaknuto je da zemlje sudionice sastanka pridaju posebno značenje popuštanju napetosti i da su spremne nastaviti svoju aktivnost u višestranom procesu koji je započela Konferencija o evropskoj sigurnosti i suradnji.³⁰

29

Concluding Document of the Belgrade Meeting, Belgrade 1978.

30

U tom vrlo značajnom pasusu Zaključnog dokumenta države sudionice ističu da su

U tim okvirima bilo je odlučeno da se slijedeći sastanak održi u Madridu i to na taj način da 9. rujna 1980. godine počne pripremna faza, a 11. studenog 1980. sastanak KESS-a. Potvrđeno je isto tako i održavanje sastanaka stručnjaka za pitanja mirnog rješavanja sporova (sastanak bi počeo 31. 10. 1978. u Montreu) za pripremu znanstvenog foruma o suradnji (od 20. 06. 1978. u Bonnu) i za pitanja suradnje na Mediteranu (od 13. veljače 1979. u Malti).

Govorima³¹ opunomoćenih predstavnika svih zemalja sudionica Konferencije i prihvaćanjem Zaključnog dokumenta 9. ožujka 1978. bio je završen beogradski sastanak Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji. Koliko je postignuto, da li se moglo ostvariti više i pod kojim uvjetima, pitanje je daljnjih analiza koje su sada u toku. No, bez obzira na zaključke, činjenica je da je beogradski KESS bio vrlo značajan element u procesu evropske sigurnosti i suradnje, te da je na tom prvom sastanku, kakvih će u budućnosti biti mnogo više, uspostavljen određeni sistem djelovanja sa svim pozitivnim i negativnim stranama, što će morati biti razmatrano prilikom organiziranja daljnjih sastanaka.³² Iskustva iz Beograda bit će u svakom pogledu dragocjena po budućnost.

izvršile detaljnu razmjenu mišljenja kako o ispunjavanju odredbi Završnog akta i zadaća koje je odredila Konferencija, tako i o pitanjima koja se tiču »poboljšavanja njihovih međusobnih odnosa, jačanja sigurnosti i razvijanja suradnje u Evropi, razvijanjem procesa detente u budućnosti«.

ibid. str. 2.

31

Govor šefa jugoslavenske delegacije vidi u »Međunarodna politika«, 1978. br. 671.

32

Završne analize beogradskog sastanka različite su od sredine o kojoj je riječ, kao i o od prvobitno postavljenih očekivanja. Za jugoslavenske poglede vidi:

M. Javorski, *Beogradska konferencija — bilans i perspektive*, Naše teme 1978. br. 11. str. 2582—2589.

V. Bilandžić, Lj. Aćimović, *Beogradski sastanak ...* op. cit. str. 31—40.

R. Vukadinović, *Poticanje procesa KESS-a*, Međunarodna politika 1978. br. 673.